

Wees Aimabel. De Bamberg dynastie van goochelaars (2). Generaties III en IV.

Het vorige artikel vermeldde dat de meeste zonen van David Leendert Bamberg een artistieke loopbaan kozen. Eduard werd een befaamd komisch acteur, Abraham en Barend waren kundige goochelaars en Magnus was een geliefd toneelkapper- en grimeur.¹ Maar in de familie Bamberg was het usance dat het kunstenaarschap voornamelijk overging op de oudste zoon. In dit geval was het Tobias die deze eer te beurt viel.

Generatie III - Tobias David Bamberg. (1812 -1870)

Tobias David Bamberg werd geboren op 10 november 1812 in Amsterdam.² Evenals zijn nakomelingen was hij van vele artistieke markten thuis. Hij was vooral goochelaar en wanneer er kunstige instrumenten aan te pas kwamen, die vele generaties lang werden ontwikkeld, noemde hij zich mechanicus. Daarnaast hadden de Bambergens doorgaans acteertalent en beschikten zij over mooie stemmen.³ Zo zien we Tobias regelmatig optreden als toneelspeler, zanger en vaudevilleacteur. Hij stond bekend om zijn grote welsprekendheid en beheerste naast zijn moedertaal Frans, Duits, Engels en Italiaans.⁴ Die talenkennis paste hij toe bij zijn optreden voor hoge gezelschappen, zoals gasten van de koning.

Vanaf rond 1825 stond hij vermeld wanneer hij samen met zijn vader en broertje Eduard in diverse steden optrad. In die jaren was dat vooral in koffiehuisen, tijdens kermessen of als ze ingehuurd werden voor particuliere optredens. De *'Jonge Tooneelisten'*, die we in aflevering één leerden kennen, traden regelmatig op. Tobias zong dan bijvoorbeeld duetten in blijspelen, al dan niet samen met Eduard. Kinderarbeid hoorde er gewoon bij. Zo werden zij – soms nauwelijks kleuters – klaargestoomd voor hun toekomstig vak. Niet

Tobias David Bamberg.

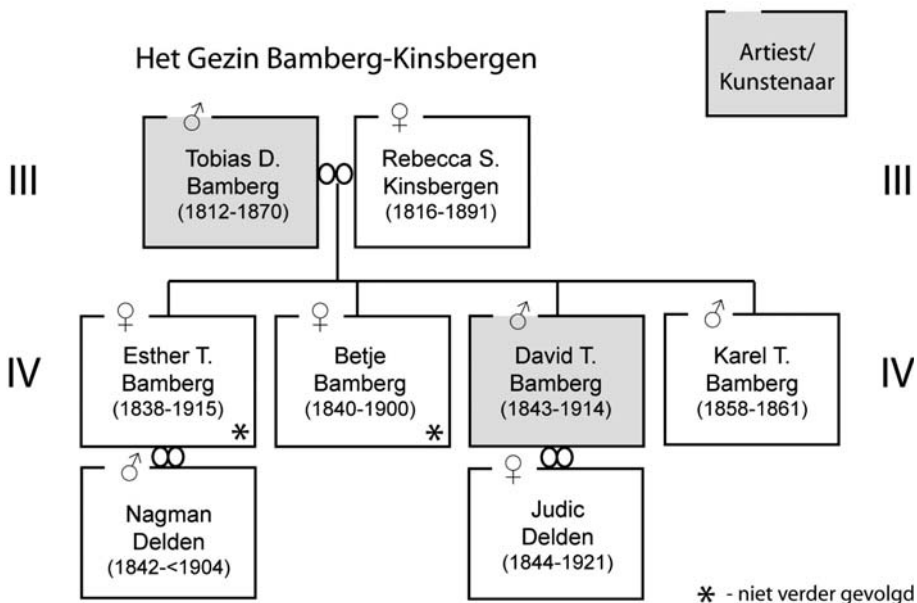
heel veel later trad Tobias in mimische en plastische voorstellingen op die veel succes oogstten. Alweer een kwaliteit waarmee vele Bambergens naast en na hem lachsalvo's zouden oproepen. Daarmee vertoonde men uiteenlopende gemoedstoestanden en imitaties van historische figuren. Of Tobias gaf een aria uit *'Le Nozze di Figaro'* in het Nederlands ten beste.

Vanaf het einde van de jaren dertig trad hij steeds vaker zelfstandig op, met *'buitengewone voorstellingen zijner kunstbekwaamheden, zoals mechanische voorstellingen, tours d'adresse en mimische voorstellingen'*. Via advertenties hoopte hij *'overal in de voornaamste steden van ons Rijk de ondubbelzinnigste blijken van goedkeuring te verwerven'*. In de wintermaanden trad hij meestal op voor privépartijen of sociëteiten, zowel binnen als buiten Amsterdam. Evenals zijn vader beschikte hij over een eigen tent. Tobias bleef regelmatig geruime tijd van huis, zoals toen hij aankondigde nog een maand in Utrecht te blijven. Soms associeerde hij zich met andere kunstenaars voor gezamenlijke optredens, zoals buiksprekers, acrobaten, koorddansers en pantomimespelers.⁵ Of hij vervulde nog eens een rol bij de *'Jonge Nederduitse Tooneelstukken'* van zijn vader, samen met zijn broer Eduard. Een enkele maal verschenen de annonces van vader David en zoon Tobias vlak onder elkaar in dezelfde kranten.

De voorstellingen werden meestal onder fraaie titels aangekondigd, zoals een *'soirée fantastique'*, samen met zijn vader en Tobias' beide zusters. Een tijdlang reisde hij rond met zijn *'Tooverpaleis te Peking'*, *"een geheimzinnige voorstelling der natuurlijke toverkunst"*. Die bleek bijzonder geschikt voor *"buitenlieden en kinderen met dienstboden, die alsdan een fatsoenlijk vermaak kunnen genieten"*. Een goede reden om zich soms voor te stellen als 'professor in de tours d'adresse'. Vader, zoon en dochters bleven overigens vaak met elkaar optreden. Men zag Tobias dan in een seance in de Griekse toverkunst, 'uitgevoerd in een prachtig Grieks kostuum en ontblote armen', terwijl zijn oudste zus gewichtloos was in de *'De Zwevende Dame'* en de jongste van het toneel werd weg gegoocheld. Zijn trucs waren legio, zoals de bordendans, de pijpenbalans en het bekenspel.

Tobias trouwde in 1838 met Rebecca Simon Kinsbergen.⁶ In 1851 trad zijn jongste zus Judic in het huwelijk met Levie Kinsbergen, zoon van de

roemruchte Meijer (Maju) Kinsbergen, die in het eerdere artikel al voor het voetlicht trad. De zwagers Tobias en Levie zien we met enige regelmaat samen optreden. In de vroege jaren vijftig woonden de gezinnen Kinsbergen-Bamberg (Judic), Bamberg-Kinsbergen (Tobias) en Kinsbergen-van Heeks (Meijer) zelfs op hetzelfde adres. Tobias en Rebecca Bamberg kregen vier kinderen, van wie één als peuter stierf.

Geneagram Tobias David.

Toen Tobias' vader in hun *'Fantastisch Tooverpaleis'* via *'magnetische luchtweving'*, zijn eigen uitvinding, twee kinderen, van 10 en 12 jaar horizontaal in de lucht liet draaien, kunnen we in hen misschien Tobias' kinderen Betje en David herkennen. Niet veel later sprak men van de drie *"jonge jufvrouwen Bamberg, die alleen al een bezoek overwaardig waren"*. Inmiddels vonden de recensenten Tobias als kunstenaar gelijkwaardig aan zijn vader. In 1854 stond het *'bioplastisch museum'* van levende beelden, onder directie van Tobias Bamberg & Co op de kermis. In de zomer van 1854 brak in Leeuwarden een verschrikkelijk onweer los zoals men sinds mensenheugenis niet had meegemaakt. Er ontstond paniek omdat men vreesde dat door de hagel de tenten zouden instorten. Van de tent van Tobias werd het bovenste gedeelte bijna geheel door een windhoos weggenomen.

Vanaf oktober 1856 verhuisde hij voor drie jaar naar Rotterdam waar zus Judic en zwager Kinsbergen zich bij hem voegden. Judic overleed in Rotterdam. Tobias trad er veelvuldig op ook met vaudevilles, waarbij *“niets zedekwetsend voor het kuise kinderoor zal worden ten gehore gebracht”*. In 1859 was het gezin weer terug in Amsterdam. Menigmaal had Tobias een artistiek gezelschap onder zijn hoede en dan presenteerde hij zich als regisseur van een variétégroep, toneeldirecteur of leider der feesten en evenementen.

Het ontbrak ook Tobias niet aan vorstelijke aandacht. Zo af en toe trad hij op voor militairen en dan woonde bijvoorbeeld de prins van Oranje zijn optreden bij. Zoals in 1861 toen hij een voorstelling gaf aan het hof voor de jeugdige prins Alexander (1854-1884) in tegenwoordigheid van de koningin Sophie van Wurtemberg. Zulke optredens vermeldde hij uiteraard in zijn advertenties, zoals *“met zijn vanouds gerenommeerde Koninklijke Goochelspel”*. En nog altijd speelde hij af en toe met zijn hoogbejaarde vader. Daarbij zag men ook Tobias' zesjarige neefje Maurits Bamberg assisteren.⁷ Vanaf rond 1866 verscheen Tobias' enige zoon met hem op de podia.

In 1867 kwam er een broodwinning bij. Samen met zijn schoonzoon Nagman Delden openden zij aan het Amstelplein een 'kollegiekamer'.⁸ Daar kon men genieten van de *“zindelijke, prompte bediening, het leveren van goede consumptie, bevorderen van gezellig verkeer”* en men beloofde *“zich de gunst hunner geëerde geloofsgenoten waardig te maken”*. Eén enkele maal trad Tobias op met zijn jongere broer Abraham, door wiens toedoen later enige concurrentie binnen de familie te bespeuren viel. Net zoals Abraham en hun vader Leendert David Bamberg wilden zij nog weleens gratis voor kinderen of armen goochelen en feesten leiden.

[Announce, 30 januari 1870.](#)

Vroeg in 1869, bijna direct nadat zijn vader was gestorven mocht Tobias de titel van hofmechanicus overnemen: *“Het Z.M. de Koning behaagd de heer Tobias Bamberg de personele vergunning te verlenen tot het voeren van het Koninklijk Wapen, welke onderscheiding aan wijlen zijn vader toegekend was geweest”*. Hierna werden de berichten minder. In april 1869 logeerde hij nog in Rotterdam bij zijn broer Eduard en trad in die stad, alsook in andere delen van het land op. Tobias' laatste aangetroffen advertentie dateert uit januari 1870. Op 25 april van dat jaar is *“de onlangs tot hofmechanicus benoemde”* Tobias Bamberg in de ouderdom van 57 jaar overleden. Hij heeft dus slechts kort van zijn koninklijke eretitel kunnen genieten. Maar nog vele jaren later werd Tobias genoemd en geroemd in allerlei overzichten. Zijn enige zoon volgde hem op. Zijn echtgenote overleefde hem met ruim twintig jaar.

Generatie IV - David Tobias (Papa) Bamberg. (1843-1914)

David Tobias Bamberg staat model voor de vele eigenschappen die de meeste Bambergen kenmerken. Hij was een vaardige goochelaar en vernuftig ontwerper van goochelapparaten. Ook bij hem springt zijn beschaafde optreden in het oog. Daarnaast hadden hij en zijn naamgenoten goede stemmen en genoot men van hun zang. Vele Bambergens waren overtuigende acteurs, die vaak komische rollen speelden. Hun mimische en plastische uitbeeldingen werkten stevast lachbuien op. Zij waren onvermoeibare, harde werkers. David en zijn voorgangers traden regelmatig op als leiders van volksfeesten en kinderpartijen en ook hij speelde nogal eens belangeloos, bijvoorbeeld voor gestichten en liefdadigheidsverenigingen.

David werd op 9 augustus 1843 in Amsterdam geboren. In zijn meer gevorderde jaren stond hij bekend als *'Papa Bamberg'*, misschien ter onderscheiding van zijn eveneens vakkundig goochelende zoons. Hij begon zijn loopbaan niet meteen als goochelaar, ook al was hij Tobias' enige zoon. Zijn hart lag bij het acteren en zingen, iets dat hij zijn gehele leven in ere hield. Aanvankelijk trad hij met succes op als

David Tobias Bamberg.

coupletzanger, declamator en humorist, wellicht geïnspireerd door zijn succesvolle oom, de grote acteur Eduard Bamberg. Maar zijn vader Tobias bleef aandringen en zo betrad ook David de podia der magiërs.

Vanaf rond 1866 ontwikkelde hij zich als opvolger van zijn vader, met wie hij samen optrad. *“De bekwame jeugdige kunstenaar heeft bewezen dat hij zijn vader op zijde streeft en daarbij is hij een goede mimicus en een lustige coupletzanger”*. Kort daarop gaf hij zelf voorstellingen, die altijd een samenspel waren van goochelen, mimiek en komische liedjes. In de laatste levensjaren van zijn grootvader was hij ook diens compagnon. In 1870, na de dood van zijn grootvader en vader, werd hij de derde Bamberg die de titel van *hofmechanicus* mocht voeren.⁹

David Bamberg was nogal eens in gezelschap van bekende artiesten, zoals de families Kinsbergen, Buziau (zijn burens), Carré, Judels, Bouwmeester en Van Lier. Ook hij trad op voor vorstelijke gezelschappen, zoals in het Amstelhotel, voor de kroonprins van Zweden en andere vorstelijke personen. Zijn allergrootste liefhebberij heeft hij nooit verloochend: als acteur en als regisseur van de vereniging Thalia en later van de Amsterdamse Rederijkers oogste hij jarenlang veel bijval en won hoofdprijzen. Er werd nogal eens gesjoemeld met leeftijden. Bij een optreden voor militairen zong Davids *‘tienjarig dochtertje’* coupletten ter ere van koning en vaderland, maar zijn oudste was toen pas vijf jaar. Met grote regelmaat adverteerde hij in de kranten voor bijvoorbeeld zijn *‘nieuwe en onnavolgbare soirées’*. Steeds weer voegde David nieuwe illusies toe, onder namen zoals de wonderbare tafeldans, de *‘reuzen photograaf’*, het wonderspiritisme, beweegbare karikaturen en de verzegelde zak. Te veel om op te noemen. Naarmate de techniek voort-schreed wekte hij opperste verbazing met Edisons *‘phonograaf’* en vooral was hij zeer succesvol met zijn gemechaniseerde dwergen. Vanaf 1887 kwam Galathée ten tonele, een kunstmatig hoofd, dat langzaam maar zeker tot leven kwam en communiceerde met het opgetogen publiek. Een succesnummer waarmee David in speciaal daartoe gehuurde zaaltjes optrad. Daarnaast vertoonde hij zijn *“geheimzinnig aquarium, de schoonste optische illusie ter wereld”*. Hij boekte er zelfs succes mee in Parijs.

In 1886 trad hij op te Soestdijk, waarbij zijn publiek uit slechts drie personen bestond: de koning, de koningin en kroonprinses Wilhelmina.

“De jonge prinses had zich kostelijk geamuseerd”. Het was niet Davids enige optreden aan het Hof. Hij bracht ook zijn oudste zoon mee op het toneel. Als dertienjarige was deze Tobias al een bekwaam goochelaar en werd *‘de kleinste goochelaar van de wereld’* genoemd.¹⁰ Later zou Tobias verreweg de internationaal meest bekende Bamberg worden. Een paar jaar eerder had hij er al aan moeten geloven om door zijn vader onthoofd te worden. Later zouden ook anderen zonen naast hun vader op het podium staan. Davids jongste dochter beloofde een glansrijke loopbaan als operettezangeres tegemoet te gaan, zij stierf helaas toen zij twintig jaar was.¹¹ In mei 1895 werd in Amsterdam de *‘Wereldtentoonstelling Oud-Hollandt’* gehouden, waarbij David Bamberg in *‘d Oolycke Kooke-laer’* het *‘Levend Sprekend Mensenhoofd’* liet zien. Hij trok nogal luidruchtig de aandacht van het publiek, zodanig dat hem ten slotte de toegang tot het terrein werd ontzegd. Hij verloor de rechtszaak die hij tegen de organisatoren aanspande.

Rond de eeuwwisseling hoefden de goochelaars niet meer aan te komen met hun mechanische poppen en elektrische instrumenten, want het publiek was zich bewust geworden van de gevorderde wetenschap en techniek. Papa Bamberg borg de automaten, die zijn voorvaderen en hijzelf hadden gebruikt, weg op zolder. Hij trad op met zijn zoon Emile en lanceerde zijn jongste telg Eduard als de kleine, vingervlugge Nelusco. De jongen was net dertien jaar toen hij een contract kreeg om geruime tijd in Engeland op te treden. Davids trucs zoals *‘De Geleerde Reuzenvlieg, met voorspellende gaven’*, trokken nog wel veel publiek.

Eind 1906 vertrokken Papa Bamberg en Tobias voor een kunstreis naar Nederlands Oost-Indië. Emile nam thuis de firma *‘Papa Bamberg & Zoon’* waar. Het was de bedoeling om acht maanden weg te blijven en een groot gedeelte van de Insulinde te bezoeken. David had de tournee goed voorbereid door plaatselijke kranten uitvoerig over hun komst te informeren en hij stuurde een vertegenwoordiger vooruit om de pers uitgebreid in te lichten. Eind december reisden zij per trein naar Genua en vertrokken vandaar per boot naar Nederlands-Indië.¹² Ze werden helaas ernstig gedupeerd doordat het schip averij opliep, waardoor zij te laat in Batavia arriveerden en hun gehele uitrusting vanuit Ceylon moesten laten nazenden. Na het oponthoud bezocht men een aantal grote plaatsen op Java. Veel voorstellingen liepen echter op een teleurstelling

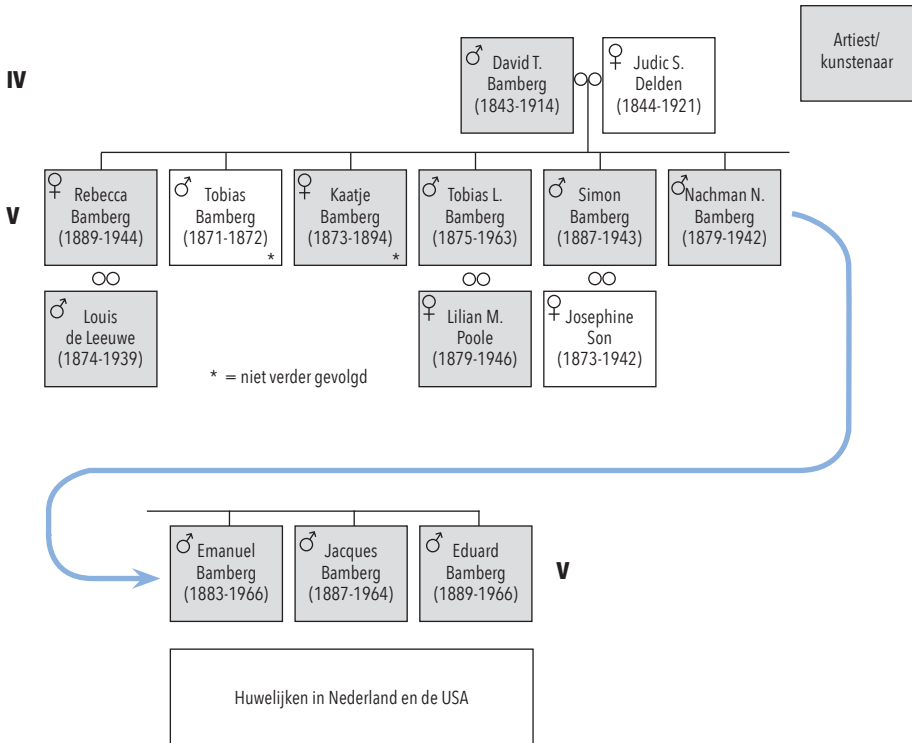
uit, omdat men het aanvankelijk zonder de instrumenten moest stellen en de omstandigheden vaak te wensen overlieten. Maar het enthousiasme van bijvoorbeeld de Sultan van Solo en van meer publiek maakte weer veel goed. Voordat zij Soerabaja aandeden raakte senior dermate door de warmte bevangen dat de dokter hem verder optreden moest afraden. Eind april gaven zij in Batavia de laatste voorstellingen en eind mei waren vader en zoon weer terug in Amsterdam. In een interview uitte David zijn teleurstelling en noemde bovendien het eten en drinken niet al te best en de mensen onplezierig. Tobias daarentegen, wie enige overdrijving toch al nooit ontzegd kon worden, vertelde decennia later nog over hun lucratieve tournee en de vele eilanden die ze in Indië hadden bezocht.

David bood zich daarna nog wel aan, als *“enig gebrevetteerd hof-mechanicus”* en als *“bekroond declamator”*, voor allerlei evenementen en aan particulieren en hij legde zich vooral toe op kinderpartijen en het geven van goochelcursussen. In 1910 vierde hij in het *Grand Théâtre* in de Amstelstraat te Amsterdam, nog zijn 45-jarig artiesten-jubileum. Een enkele maal stond zijn kleindochtertje Engelina naast hem op het toneel en vertederde het publiek dan zeer met *‘haar gracieuze creaties’*. Nederland zou haar later heel goed leren kennen als de actrice Enny Mols-de Leeuwe. Ter gelegenheid van Davids zeventigste verjaardag benoemde de Amerikaanse Sociëteit van Gochelaars hem tot erelid, wellicht op initiatief van zijn zoon Tobias aldaar.

Op 20 juli kwam een einde aan zijn zeventigjarige leven. Tot ver na de Tweede Wereldoorlog zouden de kranten en tijdschriften hem in herinnering roepen. Niet alleen vanwege zijn magische kunsten, maar ook door zijn komische rollen, de vele anekdotes en door zijn beschaafde presentaties. Bamberg was nog altijd een begrip. Hij en zijn vrouw Judic kregen acht volwassen geworden kinderen, die allen een rol speelden in het kunstenaarsleven.

De ruimte voor dit artikel laat niet toe deze zeer populaire kunstenaars volledig recht te doen. Vooral de anekdotes en vele berichten in kranten en tijdschriften tonen hun kwaliteiten en persoonlijkheden. In het te zijner tijd te verschijnen boek zullen deze personages veel meer gestalte krijgen. Hopelijk krijgt men desondanks een indruk van deze bijzondere mensen.

Het gezin Bamberg-Delden

Artistieke generatiegenoten

Hierboven schreven we dat de broers van Tobias David Bamberg zich ontplooiden als artiesten. Abraham verlegde zijn werkterrein naar Nederlands Oost-Indië. Hij keerde terug naar Nederland en was jarenlang veelgevraagd, vooral voor kinderfeesten, ook voor vorstelijke gezelschappen. Barend was eveneens te vinden bij kinderpartijen en familiefeesten. Hij trad op latere leeftijd vooral op bij grote evenementen en stond bekend als *'Bamberg met de trom'*. Maar voordien had hij op veel plaatsen in het land succes met zijn zoon Samuel. Ook deze Samuel kwam terecht in Nederlands Indië, goochelde daar nog een tijdlang, tot groot genoeg van het publiek. Uiteindelijk werd hij een gerespecteerd zakenman en vader van een groot gezin, waarin niemand het pad der illusies koos. Maar tot op vandaag de dag leven er kunstenaars uit deze tak, zelfs een goochelaar van naam.

Eduards zoon Henri werd souffleur en acteerde ook; diens zoon Eduard trad op als impresario. Magnus' zoon Salomon (Charles) was evenzeer als zijn vader een veelgevraagd toneelkapper en -grimeur.

Noten

1 De broers (en zussen) van Tobias Bamberg zullen uitvoerig aan de orde komen in een nog te schrijven boek. Ook onder hun nazaten bevonden zich goochelaars en andere artiesten, die vaak grote bekendheid verwierven. De genealogie Bamberg zal worden toegevoegd op *bamberg.sturkop.nl*.

2 In verband met de beschikbare ruimte is de bronvermelding in dit artikel weggelaten. Deze zal uitvoerig worden vermeld op de website ad. 1 en/of is opvraagbaar bij de auteur.

3 Vooral Tobias' broer Eduard was geliefd om zijn fraaie bariton, maar er waren heel wat meer goede zangers in de familie.

4 Tobias Bamberg was leerling van de openbare school van Alexander Stuttgart.

5 Onder de artiesten met wie Tobias samenwerkte bevonden zich veel indertijd bekende, ook Joodse artiesten, die te zijner tijd in het boek uitvoering voorgesteld zullen worden.

6 Het geslacht Kinsbergen telde een groot aantal artiesten. Tobias – en zijn familie – hadden met meerderen nauwe betrekkingen of traden met hen op.

7 Maurits (Mozes) Bamberg was een zoon van Tobias' broer Magnus. Na het overlijden van zijn grootvader en oom trad Maurits niet meer op, maar zijn naam verscheen nog vaak anderszins in de kranten.

8 Het Amstelplein was geen officiële naam. Het etablissement stond in de Nieuwe Amstelstraat, op de hoek van de Leprozengracht.

9 Het Koninklijk Wapen sierde de voordeur van David Bamberg en zijn vele advertenties.

10 De benaming '*kleinste goochelaar ter wereld*' werd in de familie wel vaker toegekend, ook indertijd aan David Bamberg zelf.

11 Over de kinderen van David Bamberg is zeer veel te vertellen. Zij komen te zijner tijd allen aan de orde in een boek over dit geslacht en op de ad. 1 genoemde website.

12 Aan boord van het schip naar Nederlands Indië bevonden zich ook David Samuel Bamberg en diens toekomstige echtgenote, die terugkeerde naar zijn geboorteland. Deze David was de oudste zoon van de ook al kundig goochelende achterneef Samuel van David Tobias Bamberg.